

Advies: gebarentaal in het basisonderwijs

Door: Nienke Wessel (s4598350)

In Nederland zijn tussen de 0,5 en 1,5 miljoen doven en slechthorenden. Voor een deel daarvan (ongeveer 20.000) is Nederlandse Gebarentaal hun belangrijkste taal. Op dit moment is Nederlandse Gebarentaal voornamelijk bekend bij doven zelf, mensen in hun directe omgeving en enkele tolken en docenten. Tegenwoordig komen er echter steeds meer geluiden op om ook horenden gebarentaal te leren. Zo zijn er cursussen om als ouder 'babysign' te leren waarmee je eerder met je kind kan communiceren dan met gesproken taal. Onderzoek laat namelijk zien dat baby's sneller leren gebaren dan spreken. Er blijken echter meer voordelen te zijn aan het leren van gebarentaal aan horende kinderen, ook op latere leeftijd. Dit zal in dit rapport worden toegelicht.

Het gaat hier specifiek om het opnemen van Nederlandse Gebarentaal (hierna NGT genoemd) in het curriculum op basisscholen. Daarvoor zal eerst een inleiding worden gegeven over gebarentaal. Daarna zullen enkele pilots die in andere landen hebben plaatsgevonden benoemd worden. Deze studies geven aan wat de voordelen zijn van het lesgeven in gebarentaal. Tot slot zal er worden geschetst hoe we dit ook in Nederland zouden kunnen uitvoeren.

Achtergrond

In dit stuk van het rapport zal eerst kort een inleiding worden gegeven op wat gebarentaal is en welke vormen er zijn. Daarna zal er iets worden verteld over dovencultuur en hoe belangrijk gebarentaal is voor dove mensen.

Inleiding gebarentaal

Met gebarentaal wordt verwezen naar een verzameling visueel-manuele talen. In de talen wordt gesproken via een verzameling gebaren, gezichtsuitdrukkingen en soms ook op andere visuele manieren, in plaats van via gesproken woorden. Taalwetenschappelijk gezien zijn gebarentalen volledige talen. Er zijn bijvoorbeeld veel parallellen in de manier waarop kinderen gesproken taal en gebarentaal verwerven (Lillo-Martin, 2009). Daarnaast hebben de talen een eigen grammatica en woordenschat.

Verschillende groepen doven op de wereld hebben verschillende gebarentalen. Deze verschillen net zoals gesproken talen op gebied van grammatica, woordenschat en gebruikte fonemen¹. In Nederland wordt voornamelijk gebruik gemaakt van Nederlandse Gebarentaal, vaak afgekort met NGT. NGT heeft een andere grammatica dan het Nederlands. In het Nederlands wordt gezegd "Ik knip het lint", terwijl in NGT de woordvolgorde neerkomt op "Ik lint knippen". Daarnaast worden werkwoorden bijvoorbeeld ook niet vervoegd zoals dat in het Nederlands gebeurt. Een echte een-op-eenvertaling tussen de twee talen is er dus niet. Opmerkelijk is dat in Vlaanderen geen NGT wordt gebruikt, maar Vlaamse Gebarentaal

¹ Fonemen in gesproken talen zijn de klanken van een woord. Bij gebarentalen worden over het algemeen locatie, handvorm en beweging als verschillende categorieën fonemen beschouwd.

(VGT), terwijl de gesproken taal daar Nederlands is. De grenzen tussen de gebieden waar een bepaalde gebarentaal gebruikt wordt en waar een gesproken taal gebruikt wordt zijn dus niet een-op-een. Zo is er ook American Sign Language, British Sign Language en Australian Sign Language, welke wezenlijk verschillen, terwijl in elk van de bijbehorende landen Engels gesproken wordt.

Veel gebarentalen hebben een eigen alfabet waarmee ze de letters van de gesproken taal van het land waar ze inzitten mee kunnen weergeven. Dit wordt een handalfabet genoemd en het gebruiken van zo'n alfabet heet vingerspellen. Het is echter niet zo dat gebarentaal bestaat uit het vingerspellen van Nederlandse woorden. Dat zou veel te lang duren. Een woord heeft een eigen gebaar waarmee het wordt weergegeven en vingerspellen wordt eigenlijk alleen voor bepaalde namen gebruikt.

Er is ook een tussenvorm die Nederlands met Gebaren heet. In die tussenvorm wordt bij bijna elk Nederlands woord een gebaar gemaakt wat het woord zo goed mogelijk weergeeft. Dit is vaak wat tolken doen. Dan wordt dus voor een groot deel de Nederlandse grammatica gebruikt, in elk geval de woordvolgorde, maar met de woordenschat van NGT.

Belang gebarentaal

Het spreekt voor zich dat gebarentaal erg belangrijk is voor doven. Liplezen is in de praktijk vaak onmogelijk omdat veel letters op elkaar lijken. Dat is dan dus ook niet genoeg. Sommige doven hebben een gehoorimplantaat, maar zeker niet elke dove heeft dat. Voor sommige soorten gehoorverlies werkt dat niet en sommige doven zijn ook trots op hun doofheid en willen dat niet. Zie bijvoorbeeld Hiddinga (2012) voor een uiteenzetting van Doof met een hoofdletter als identiteit versus doof zonder hoofdletter als handicap.

Dat betekent dat voor veel doven gebarentaal de allerbelangrijkste manier van communicatie is. Op dit moment is Nederlandse Gebarentaal nog geen officiële taal in Nederland, al zijn er veel initiatieven om dat wel zo te laten worden en heeft Nederland een internationaal verdrag ondertekend waarin wordt toegezegd dat dit gaat gebeuren: het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006).

Daarbij moet genoemd worden dat doven over het algemeen trots zijn op hun taal en graag zien dat deze beter bekend wordt bij de horende mensen in Nederland.

Eerder onderzoek

Er is de laatste jaren veel onderzoek gedaan naar gebarentalen en in het bijzonder ook naar het leren van gebarentaal aan horende kinderen. Een aantal van deze onderzoeken zullen hier besproken worden om aan te geven wat voor effecten het heeft op een kind om gebarentaal te leren.

Pilot in Groot-Brittannië

In een pilot op een gewone school in Groot-Brittannië (Daniels, 2001) zien we een samenwerking tussen een dovenschool en een gewone school. In dit project gaf een cultureel dove docent één dagdeel in de week les aan de horende kinderen op de school. Ook kwamen zes dove kinderen van de dovenschool ook die middag meedoen met de horenden kinderen. Daarnaast was er een British Sign Language (BSL) tutor aanwezig op

dat dagdeel, en twee andere dagen naast de gewone docent van de horende klas.

Na afloop van de 14 maanden durende pilot, werd aan beide leraren en de tutor gevraagd hoe zij dit ervoeren en werd er gekeken naar de academische voortgang van de kinderen. Het bleek dat de kinderen beter dan leeftijdsgenoten waren in rekenen, lezen, spelling en woordenschat. Daarnaast hielp het de kinderen om de aandacht bij de les te houden. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat kinderen moeten kijken wanneer de docent iets uitlegt in BSL in plaats van dat ze moeten luisteren.

Hun verbeterde scores in wiskunde en op het gebied van taal zou kunnen liggen aan de visuele natuur van een gebarentaal. Niet onbelangrijk was verder dat de kinderen het over het algemeen erg leuk vonden om BSL te leren.

Taalvaardigheid

Dit project is niet het enige onderzoek waaruit bleek dat het voor horende kinderen behulpzaam kan zijn om gebarentaal te leren. Uit een onderzoek van Vernon et al (1980) bleek dat het kinderen die moeilijk kunnen lezen kan helpen. In 1994 toonde Daniels (1994) aan dat klassen die uitleg kregen in gebarentaal significant hoger scoorden op woordenschattesten dan klassen die dat niet kregen. De theorie was dat het aanbieden van woorden op drie manieren, namelijk visueel, oraal en via beweging, helpt met het ontwikkelen van het vocabulaire. Er zijn ook soortgelijke onderzoeken bij kinderen op de voorschool (Daniels, 1997).

In 2004 heeft Daniels (2004) een zelfde soort experiment als uit de vorige paragraaf uitgevoerd in de Verenigde Staten met American Sign Language (ASL). ASL en BSL zijn verschillende gebarentalen, maar ook uit dit onderzoek volgde dat de Engelse woordenschat van de kinderen verbeterd was na het experiment. Hun Engels werd niet slechter dan dat van leeftijdsgenoten. Opmerkelijk, want dat is iets waar over het algemeen mensen bang voor zijn als kinderen jong meerdere talen leren.

Discussie van eerder onderzoek

Er zijn naast de eerder genoemde onderzoeken nog meer onderzoeken die de voordelen noemen van het leren van gebarentaal aan kinderen. De meeste onderzoeken gaan helaas wel over ASL of over BSL en niet over NGT, maar er is geen reden om aan te nemen dat de effecten anders zouden zijn. Op het gebied van cognitieve ontwikkeling worden geen nadelen genoemd van het toevoegen van een gebarentaal aan het curriculum. Over het algemeen zijn er wel verschillende cognitieve voordelen aan meertalig zijn (Bialystok, 2009. Bialystok & Craik, 2010), al blijkt uit Emmorey et al. (2008) dat niet alle cognitieve voordelen ook aanwezig zijn bij tweetaligen waarvan een van de talen een gebarentaal is. We moeten dus voorzichtig zijn met het generaliseren van deze voordelen naar gesproken taal-gebarentaal tweetaligen.

Op sociaal gebied wordt in de eerder genoemde onderzoeken vaak genoemd dat zowel de dove kinderen als de horende kinderen er op sociaal gebied op vooruit gingen.

Plan voor Nederland

In dit stuk zal in het kort een plan voor Nederland worden uitgelegd, waarna kort alle voordelen en nadelen worden opgesomd.

Het plan

Het idee is om op basisscholen in Nederland een docent aan te nemen die delen van de week in gebarentaal de stof uitlegt. Dat zou dan deels met gesproken Nederlands simultaan zijn en deels enkel in gebarentaal. Het is vooral belangrijk dat dit al in de lagere jaren gebeurt waar kinderen nog makkelijk talen opnemen.

Horende docenten moeten de mogelijkheid krijgen om cursussen gebarentaal te volgen om zo ook hun gewone lessen tweetalig aan te bieden. Daarmee zou minstens een dagdeel in gebarentaal gegeven worden en afhankelijk van de beschikbaarheid van vaardige docenten bijna alles ondersteund kunnen worden door gebaren. Juist die multimodale aanpak lijkt bevorderlijk voor de prestaties van kinderen te zijn.

Om dit mogelijk te maken moet er geld vrijgemaakt worden. Allereerst moet een school in staat zijn om een gebarentaaldocent aan te nemen. Daarnaast moeten basisschooldocenten die al in dienst zijn een cursussen moeten kunnen volgen.

Het zou dan ook bevorderlijk zijn als gebarentaal opgenomen wordt in de curricula van de PABO opleidingen in Nederland.

Voordelen

De voordelen hiervan zijn veelvoud. Zoals in het stuk over pilots genoemd is, heeft het veel voordelen voor de horende kinderen op gebied van gewone taalverwerving. In sommige projecten waren er ook voordelen voor de rekenvaardigheid van kinderen, vermoedelijk omdat rekenen met gebarentaal meer visueel gemaakt kon worden. Daarnaast blijkt het te helpen met de concentratie van kinderen wanneer een visuele taal wordt gebruikt naast of in plaats van een auditieve taal.

Een aspect wat niet in de eerder genoemde studies naar voren kwam, maar wat ook een belangrijk voordeel is van het plan, is het beter integreren van doven in onze samenleving. Wanneer gebarentaal gebruikelijker wordt op school, kunnen dove en vooral slechthorende kinderen beter integreren. Ze kunnen namelijk makkelijker communiceren met leeftijdsgenoten en kunnen zo ook beter integreren in de horende wereld.

Daarnaast is het fijn voor doven als meer horende mensen gebarentaal leren spreken. Alledaagse situaties worden zo een stuk makkelijker. Een trip naar de supermarkt wordt een stuk makkelijker als de vakkenvuller kan vingerspellen.

Daarnaast kan het helpen om stigma's en vooroordelen over doven en gebarentaal in een vroeg stadium in het leven van een kind de wereld uit te helpen. Op dit moment denken veel mensen nog dat alle doven op de wereld dezelfde gebarentaal spreken of dat het geen volledige talen zijn. Daarnaast denken sommige mensen nog dat doven minder intelligent zijn dan horenden mensen terwijl ook dit niet waar is. Het maken van ruimte voor gebarentaal opent de deuren om het ook over dit soort vooroordelen te hebben en jonge kinderen al vroeg te leren dat er niks gek is aan doven. Dit zou dus ook een grote culturele en sociale stap zijn in de emancipatie van doven in onze samenleving.

Een bijkomend voordeel is dat meer mensen geïnteresseerd zullen raken in gebarentaal en Nederlandse Gebarentaal in het algemeen, wat ook goed is voor de integratie van doven.

Nadelen

Het grootste nadeel is de financiële consequenties die er aan het plan zitten. Om dit mogelijk te maken zou er geld vrijgemaakt moeten worden om mensen op scholen aan te nemen die gebarentaal kunnen of om docenten een cursus te kunnen laten volgen.

Mogelijke vervolgen

Na de basisschool, zou het om dezelfde redenen goed zijn om NGT als middelbare schoolvak aan te bieden, waar dan uiteindelijk ook eindexamen in gedaan kan worden. De basisschooltijd biedt dan een voorbereiding op het uiteindelijk NGT leren op behoorlijk niveau, wat weer een bijdrage kan leveren in het toegankelijker maken van de wereld van horenden als deze studenten later gaan werken op plekken waar doven dan makkelijker kunnen integreren. Ook in het hoger onderwijs zou er ruimte voor gemaakt kunnen worden.

Conclusie

Het toevoegen van Nederlandse Gebarentaal aan het basisschoolcurriculum heeft vele voordelen. Op cognitief gebied hebben horende kinderen voordeel. Op sociaal gebied kunnen dove kinderen beter communiceren met horende leeftijdsgenoten. Op maatschappelijk gebied zou het een vooruitgang betekenen voor de dovenemancipatie. Er zijn echter wel kosten aan verbonden. Het is dan ook raadzaam dat de minister begint met een pilot en laat uitzoeken hoeveel het precies zou kosten.

Referenties

Hiddinga, Anja. (2012). Doof of gehandicapt? In Goedele De Clerck & Rik Pinxten (Eds.), *Gebarentaal zegt alles. Bijdragen rond diversiteit en gebarentaal vanuit emancipatorisch perspectief* (pp. 88-102). Leuven, Belgium/The Hague, The Netherlands: Acco.

Bialystok, E. (2009). The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12(1), 3-11.

Bialystok, E., & Craik, F.I.M. (2010). Cognitive and linguistic processing in the bilingual mind. *Current directions in Psychological Science*, 19(1), 19-23.

Daniels, M. (2001). Sign language advantage. *Sign Language Studies*, 2(1), 5-19.

Daniels, M. (1997). Teacher enrichment of prekindergarten curriculum with sign language. *Journal of Research in Childhood Education*, 12(1), 27-33.

Daniels, M. (1994). The effect of sign language on hearing children's language development. *Communication Education*, 43(4), 291-298.

Daniels, M. (2004). Happy hands: The effect of ASL on hearing children's literacy. *Literacy Research and Instruction*, 44(1), 86-100.

Emmorey, K., Luk, G., Pyers, J. E., & Bialystok, E. (2008). The source of enhanced cognitive control in bilinguals: Evidence from bimodal bilinguals. *Psychological science*, 19(12), 1201-1206.

Lillo-Martin, D. (2009). Sign language acquisition studies. *The Cambridge handbook of child language*, 399-415.

Vernon, M., Develin Coley, J., & Hafer DuBois, J. (1980). Using sign language to remediate severe reading problems. *Journal of Learning Disabilities*, 13(4), 46-51.

Verenigde Naties (2006). Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Artikel 21 lid b, e.